

El autor cierra su libro con un post scriptum sobre el amor. Es hermoso y reconfortante encontrar un espacio en el que la dominación es anulada, un espacio de constantes milagros: no-violencia, plena reciprocidad, desinterés, felicidad de dar felicidad... Bourdieu afirma que «el sujeto amoroso no puede conseguir el reconocimiento amoroso de otro sujeto, sino que abdica, como él mismo, de la intención de dominar. Entrega libremente su libertad a un dueño que le entrega también la suya propia».

Sin embargo, Bourdieu no ve en el amor el camino por el que llegue la desaparición de la dominación masculina y la cultura androcéntrica. En sus conclusiones, el sociólogo francés insiste en que los dominados, tal como la dominación los ha ido conformando, pueden contribuir a su propia dominación y sólo contempla la posibilidad de cambio, que siempre sería a largo plazo, mediante «una acción política que tome realmente en consideración todos los efectos de dominación que se ejercen a través de la complicidad objetiva entre las estructuras asimiladas (tanto en el caso de las mujeres como en el de los hombres) y las estructuras de las grandes instituciones en las que se realiza y se reproduce no sólo el orden masculino, sino también todo el orden social». Creemos que esboza una posibilidad de cambio tan vasta que ni él mismo cree que pueda materializarse.

Además, tanto en el planteamiento de posibles vías de transformación como a lo largo de toda la obra (en el análisis de

todos los elementos que entran en juego a la hora de reproducir la visión androcéntrica del mundo, en las estrategias que emplea cada uno de estos elementos y los efectos que desencadenan), echamos en falta la presencia de los medios de comunicación. Parece que este autor no considera a los medios de comunicación como una de esas «grandes instituciones» sociales a las que hace referencia y, no obstante, nuestras sociedades no se pueden entender sin los medios de comunicación. A nuestro juicio, un análisis como el que presenta Bourdieu queda cojo, al no considerar en ningún momento el papel que juegan los medios con relación a la dominación masculina, en la reproducción de la violencia simbólica.

La fama de Bourdieu como autor que gusta de una redacción intrincada, enrevesada y a veces tortuosa se confirma en esta obra. Esta complejidad viene agravada por una traducción deficiente en más de una ocasión; una oración, por muchas subordinadas que el autor pueda ir enlazando, no puede quedar incompleta. Es una pequeña crueldad que deja al lector suspendido en el vacío, en espera de una iluminación, hasta que la visión fatídica del punto le hace caer bruscamente de las alturas, aturdido, sin comprender cómo llegó a darse semejante batacazo. Un desafío más en la lectura del controvertido Pierre Bourdieu.

Mª José Cantón Gómez

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Periodisme

i de Ciències de la Comunicació

LUCAS MARÍN, Antonio

La nueva sociedad de la información. Una perspectiva desde Silicon Valley

Madrid: Trotta, 2000, 173 p.

Cada vegada que trobo un llibre que intenta explicar els canvis socials d'aquest traspàs de mil·lenni, m'aboco a fer-ne una

lectura apassionada a la recerca de reflexions o dades de primera mà. Però a Espanya la producció científica al voltant

del fenomen Internet encara és en una etapa molt preliminar. La proposta d'Antonio Lucas Marín ha contribuït a ratificar la meua frustració: és una correcta aproximació al concepte de *societat de la informació*, però la introducció promet una profunditat d'anàlisi que no satisfan les planes següents.

Hi ha un detall en la presentació del volum que em fa sospitar que les editorials tenen part de responsabilitat en aquest raquitisme analític: necessiten vendre llibres sobre el tema de moda i no poden esperar que els investigadors en tinguin resultats empírics. Lucas Marín està investigant els efectes de les noves tecnologies sobre el món laboral i coneix molt bé la literatura de tradicions tan diverses com la teoria i la història econòmica, la sociologia de l'empresa i la sociologia de la comunicació. Aquest llibre recull l'estat de la qüestió en l'anàlisi del nou escenari tecnològic i social, i deixa en la boca del lector la pregunta de per què no explica les conclusions de la seva recerca.

Publicar una introducció a la societat de la informació després de l'immens esforç analític de *La era de la informació*, de Manuel Castells (1997), exigeix fer-ho amb la modèstia d'una voluntat divulgadora. O amb dades noves a la mà que ajudin a aprofundir o renovar les propostes interpretatives existents. Lucas Marín pretén «precisar què han arribat a ser les actuals societats avançades» a través d'una «comprensió lògica de l'evolució que va de les societats tradicionals a les industrials»: explicar els nous horitzons agafant la història com a base per interpretar de manera més raonable les tendències del present. Un objectiu massa ambiciós per una obra que no té el suport empíric ni documental de *La era de la informació*.

Lucas Marín ens vol demostrar que en les últimes dècades del segle XX s'ha produït la tercera revolució industrial, una revolució caracteritzada pel nou protagonisme de la informació com a eix de la productivitat econòmica. L'aparició dels

ordinadors i de tot un univers d'innovacions tecnològiques associades al processament i la transmissió d'informació (des del transistor fins a Internet) serien el catalitzador d'aquest canvi que porta les societats més avançades a superar el model de societat industrial. Per Lucas Marín hi ha prou elements com per assegurar que ja vivim en un nou model social: la *societat informacional*. Castells defensa aquesta mateixa idea, però amb un arsenal argumental molt més convincent.

El recorregut de Lucas Marín pels elements que caracteritzen el nou model informacional és força superficial i poc interconnectat. Per una banda, descriu de manera molt sintètica els principals trets de l'evolució social i econòmica occidental des de les societats agràries tradicionals fins a l'actualitat. Els canvis en les variables demogràfiques principals (creixement de la població, lloc de residència, grandària de la família) i, sobretot, en les característiques de l'economia (sector d'activitat dominant, estratègies de producció, regulació laboral) li permeten distingir diferents moments en la història de la societat industrial i apuntar les diferències substancials de la nova societat: el pes cada vegada més gran del sector serveis, l'aparició de noves activitats professionals de processament d'informació, la importància de la innovació i el coneixement com a font de poder més enllà de la propietat dels mitjans de producció, l'estancament del creixement demogràfic, la flexibilització laboral, etc.

L'autor defensa l'ús del concepte de societat informacional basant-se en aquest «caràcter central que tienen la creación y el manejo de información en las nuevas sociedades» i ofereix una retrospectiva sobre la seva gènesi. Durant la dècada de 1960, però sobretot després de la crisi del petroli de 1973, els sociòlegs comencen a detectar els profunds canvis que hem enumerat abans. Sorgeixen unes primeres definicions en negatiu de la nova situació social: els científics veien clar que la socie-

tat s'allunyava del model industrial dels últims dos segles. El concepte que més ressò va tenir va ser el de societat postindustrial, proposat per Daniel Bell. Lucas Marín considera aquesta definició com una primera temptativa i aplaudeix l'aparició del concepte de societat de la informació, emprat ja en el títol d'un llibre publicat l'any 1982 per Yoneshi Masuda, en què analitzava l'espectacular evolució social japonesa del segle XX. La proposta que fa Manuel Castells els any noranta va més enllà i parla de «societat informacional», per indicar que la informació s'ha convertit en un element present en tots els àmbits i les activitats socials. Malgrat que aquesta afirmació pugui ser qüestionada, en el sentit que la informació sempre ha estat present en les activitats humanes de qualsevol moment històric (però ara més que mai, diria Castells, perquè estructura el treball i el poder), sembla que el concepte de societat de la informació o informacional està ja força consolidat. Els programes polítics i la premsa l'utilitzen amb gran passió i amb una càrrega ideològica important: més per parlar d'un futur de grans promeses que no pas del present, ple de desequilibris i incerteses.

El gruix principal de l'obra constitueix un altre repàs històric: l'evolució de la informàtica i les tecnologies de la informació. És una síntesi descriptiva molt didàctica, però no s'hi palesa cap esforç analític per tractar de respondre la pregunta clau: «Fins a quin punt les innovacions tecnològiques han propiciat els canvis socials i no són un ingredient més de l'evolució?». Lucas Marín està més preocupat per demostrar-nos que hi ha hagut canvis socials i tecnològics que no pas per explicar el vincle de causalitat que tot el seu discurs reafirma més o menys explícitament. «El impacto de estas tecnológías [de la informació] está fuera de toda duda», arriba a afirmar l'autor.

El recorregut històric peca, a més, de linealitat acrítica: en el cas de l'origen d'Internet, ens explica la versió oficial con-

sagrada per la premsa que lloa l'altruisme gairebé llibertari dels científics creadors de les tecnologies de la xarxa (basades en la idea de descentralització del control del sistema), en contrast amb el fet que treballaven en un projecte finançat pel Departament de Defensa nord-americà dissenyat inicialment per garantir les comunicacions en cas d'un atac nuclear. Una de les millors revisions crítiques sobre la creació d'Internet, la que fa el britànic Brian Winston a *Media technology and society* (1998), demostra que el caràcter militar del projecte va influir decisivament en el desenvolupament i la definició de la primera xarxa (Arpanet). La versió de la història de Winston recull les tensions i contradiccions internes que envolten qualsevol procés d'innovació científica, una aproximació amb molt més poder explicatiu que la de Lucas Marín.

Per contrarestar la visió «ciertamente optimista» —com ell mateix admet— de la tecnologia que traspua tota l'obra, els capítols finals estan dedicats a analitzar els seus efectes socials negatius (especialment l'atur i la desigualtat), però de nou d'una manera molt descriptiva i poc analítica. L'autor parteix d'una revisió de les tesis neoludites d'investigadors com Roszak, Handy o Rifkin, que alerten del perill de destrucció de llocs de treball que suposa la introducció de les tecnologies informàtiques. Lucas Marín creu necessàries aquestes aportacions crítiques, però els retreu el prejudici antitecnològic i la manca de propostes d'acció. Per l'autor hi ha dades suficients com per parlar d'una *destrucció creativa* (pren el concepte de l'economista austríac Schumpeter) de llocs de treball, en la qual les màquines fan prescindibles molts treballadors de baixa qualificació i en canvi apareixen noves tasques que requereixen un perfil amb formació superior.

Tant pel que fa a l'atur com a la desigualtat social, Lucas Marín fa un recorregut històric per la seva evolució i les diferències entre Europa i els EUA, però en cap cas deixa clar el vincle entre aquests

fenòmens i les noves tecnologies. Fins i tot, en un rampell de relativisme, afirma el que és obvi: que el canvi tecnològic no determina unilateralment el canvi social i cal tenir presents d'altres variables («polítiques, culturals e històriques»). L'autor afirma, per exemple, que la clau per entendre la diferència entre la relativa homogeneïtat social europea i les grans desigualtats dels Estats Units està en la cultura (i no pas en la tecnologia): a Europa hi ha un sentit de la solidaritat que es tradueix (cada vegada menys, hi afegiria jo) en polítiques socials, mentre que els nord-americans tenen una cultura de l'autosuficiència que tolera la manca de protecció estatal per als més desfavorits.

Lucas Marín planteja l'educació continuada durant tota la vida com la clau per facilitar l'adaptació de les persones als nous reptes professionals i vitals que suposen les noves tecnologies. En aquest sentit, segueix el discurs de l'OCDE, compartit per tots els governs occidentals, que planteja el canvi tecnològic com el motor d'un canvi social al qual ens hem d'adaptar i que no és controlable. Personalment, considero que l'educació en noves tecnologies, sense un programa de racionalització de l'ús d'aquestes eines, no garanteix la neutralització dels riscos socials de la tecnologia.

Per acabar, no puc deixar de fer referència al subtítol del llibre: *Una perspectiva desde Silicon Valley*. Una altra decepció. En la introducció l'autor promet afegir, al seu discurs teòric, pinzellades de la seva

experiència personal en l'estada que va fer a l'Stanford University (cor i mare del complex industrial d'alta tecnologia de Silicon Valley). Aquestes pinzellades es limiten a explicar l'origen dels actors més significatius en el món de la informàtica i Internet: MIT, IBM, Apple, AOL, Yahoo... Si Silicon Valley és el paradigma de la societat informacional, com diu el propi Lucas Marín, podria haver fet una aportació molt més enriquidora dedicant íntegrament l'obra a descriure amb detall el *modus vivendi* dels treballadors de la vall i la seva estructura social.

Malgrat que és de publicació recent (finals del 2000), *La nueva sociedad de la información* va ser escrita abans de la crisi que aquest any han sofert moltes empreses d'Internet. És un producte que encara respira l'eufòria tecnològica de finals de la dècada de 1990. Ara que s'ha acabat la dèria internauta, ara que el nou tòtem del progrés comença a ser vist com una eina de comunicació més, ha arribat el moment d'investigar el fenomen amb una mirada assossegada i analítica. No dubto de la importància social de les noves tecnologies, però queda molta feina a fer si volem tenir una imatge clara i realista del paper que desenvolupa en la societat actual.

David Domingo

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Periodisme

i de Ciències de la Comunicació

CATALÀ, Josep Maria; CERDÁN, Josetxo; TORREIRO, Casimiro (coords.)
Imagen, memoria y fascinación. Notas sobre el documental en España
Madrid: Festival de Cine Español de Málaga; Ocho y Medio,
Libros de Cine, 2001, 351 p.

En rigor, no son los hombres los que forman el discurso, sino el discurso el que forma a los hombres, el que los aloja (o los excluye).

José Ferrater Mora
a propòsito de Michel Foucault

Como iniciativa del IV Festival de Cine Español de Málaga, en su convocatoria del año 2001, se encargó la coordinación de un libro sobre el documental en España a tres profesores de la Universidad Autónoma de Barcelona; universidad cuyo vínculo con la producción y creación de